

XI sinif ədəbiyyat dərslərində Əhməd Cavadın həyat və yaradıcılığının öyrədilməsi imkanları

Bilal Həsəni

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Əməkdar müəllim. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan. E-mail: bilalhasanli@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-6964-0546>

XÜLASƏ

Ədəbiyyat dərslərində qüdrətli söz sənətkarlarının həyat və yaradıcılığının öyrənilməsi böyük təlim-tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Əhməd Cavad Axundzadə mürəkkəb ictimai-siyasi hadisələrin baş verdiyi bir dövrdə yazıb-yaratmış, zəngin və çoxcəhətli poeziyasında milli mənəvi dəyərləri, xalqımızın vətənpərvərlik, türkçülük, azadlıq, müstəqillik ideallarını yüksək sənətkarlıqla tərənnüm etmişdir. Böyük sənətkarın tərcümeyi-halının öyrənilməsi ədəbiyyat tarixinin ziddiyyətli və gərgin ideya mübarizələri ilə səciyyələnən mərhələlərinin aydınlaşdırılması ilə yanaşı, şagirdlərin ayrı-ayrı əsərlərin öyrənilməsinə zəmin yaradılması baxımından da əhəmiyyətlidir. XI sinfin ədəbiyyat dərslərində ədibin həyat və yaradıcılıq yolunun, həmçinin “Səsli qız” poemasının öyrənilməsi gənc nəslin dünyagörüşünün formalaşmasında, ideya-mənəvi və estetik tərbiyəsində mühüm rol oynayır.

AÇAR SÖZLƏR

ədəbiyyat dərsi, interaktiv metod, təhlil, müzakirə, repressiya

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 09.06.2022
qəbul edilib: 19.07.2022

Opportunities to teach Ahmad Javad's life and creativity in literature classes in the XI grade

Bilal Hasanli

Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor, Honored Teacher. Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan.

E-mail: bilalhasanli@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-6964-0546>

ABSTRACT

The study of the life and work of powerful masters of words in literature classes is of great educational importance. Ahmad Javad Akhundzade, one of the prominent representatives of XX century Azerbaijani literature, wrote at a time of complex, socio-political events, and in his rich and multifaceted poetry described the national moral values, the ideals of patriotism, Turkism, freedom and independence. The study of the artist's biography is important in terms of clarifying the stages of the history of literature, characterized by conflicting, intense struggle for ideas, as well as creating a basis for students to study individual works. The study of the writer's life and creative path, also the poem "Sesligiz" in the literature classes in the XI grade plays an important role in the formation of their worldview, ideological and spiritual, aesthetic education of the young generation.

KEYWORDS

literature lesson,
interactive method,
analysis, discussion,
repression

ARTICLE HISTORY

Received: 09.06.2022

Accepted: 19.07.2022

Giriş / Introduction

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Əhməd Cavad poeziyamızda insanın ülvi məhəbbət duyğularını, vətənpərvərlik xüsusiyyətlərini, azadlıq, müstəqillik ideallarını tərənnüm edən sənətkarlarımızdandır. O, xalqımızın tarixinin gərgin ictimai-siyasi hadisələrlə səciyyələnən dövrlərində fəal həyat mövqeyi, müstəqil dövlətçilik ideallarına sadıqlıq nümayiş etdirmiş, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin nəğməkarı, Dövlət himnimizin müəllifi kimi şöhrət qazanmışdır. Ədibin yaradıcılığında milli istiqlal, türkçülük, soykökünə bağlılıq motivləri aparıcı yer tutmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin “Əhməd Cavadın 130 illiyinin qeyd edilməsi haqqında” Sərəncamında sənətkarın yaradıcılığı yüksək qiymətləndirilmişdir. Qeyd edilir ki, Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, böyük şair, tanınmış maarifçi və ictimai xadim Əhməd Cavad (Cavad Məhəmmədəli oğlu Axundzadə) Azərbaycan ədəbi-bədii fikri tarixində istiqlal şairi kimi özünəməxsus dəst-xətti ilə seçilən, müstəsna mövqeyə malik söz ustalarındandır. Bütün qəlbi ilə bağlı olduğu doğma xalqının müstəqillik ideallarına həyatı boyu sadıq qalmış sənətkarın azadlıq motivləri ilə zəngin yaradıcılığı milli məfkurədən yoğrulmuşdur. Azərbaycanın dövlət rəmzlərini yüksək şeiriyyət və alovlu hisslərlə tərənnüm edən şairin müstəqil dövlətçiliyə sevgi aşılayan əsərləri dərin vətənpərvərlik duyğularının heyvətəmiz poetik ifadəsidir. Əhməd Cavad daim ictimai-siyasi hadisələrin qaynar nöqtələrində olmuş, dövrün parlaq şəxsiyyətləri sırasında 1930-cu illərin ağır repressiyalarına məruz qalaraq, sovet totalitarizminin qurbanına çevrilmişdir².

Repressiya qurbanı olan Əhməd Cavad yaradıcılığının öyrənilməsi və əsərlərinin nəşri sovet hakimiyyəti illərində qadağan edilmişdir. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu tədqiq edilməyə başlanmış, əsərləri ümumtəhsil məktəb proqramları və dərsliklərə daxil edilmişdir. Hazırda ədəbiyyat dərslərində ədibin “Azərbaycan, Azərbaycan” (V sinif), “Azərbaycan bayrağına” şeirləri (IX sinif), XI sinifdə isə sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu, həmçinin “Səsli qız” poeması tədris olunur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 2004-cü il 12 yanvar tarixli Sərəncamına əsasən, şairin “Seçilmiş əsərləri” kütləvi tirajla nəşr olunub məktəb

² <https://president.az/az/articles/view/55850>

kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir. Bu dəyərli nəşrdən kurikulum üzrə ədəbiyyat dərslərində ədibin həyat və yaradıcılığı öyrənilərkən əlavə mənbə kimi istifadə edilməli, şagirdlər sənətkarın tərcümeyi-halı, yaradıcılığı haqqında biliklərə dərinlən yiyələnməli və onlarda azərbaycançılıq məfkurəsi, fəal həyat mövqeyi formalaşdırılması təmin olunmalıdır.

X sinifdə sənətkarın həyat və yaradıcılığının öyrənilməsi üzrə ədəbiyyat dərslərinin *motivasiya* mərhələsində şagirdlərdə yeni mövzuya maraq yaratmaq məqsədilə “Əhməd Cavad” bədii-sənədli filminin (<https://www.youtube.com/watch?v=rP8gzWJrw5w>) nümayiş etdirilməsi məqsədəuyğun hesab olunur.

Eyni zamanda fəndaxili əlaqə yaradılaraq şagirdlərlə şairin yaradıcılığı üzrə əvvəlki siniflərdə öyrənilmiş “Azərbaycan! Azərbaycan!” və “Azərbaycan bayrağına” şeirləri üzrə yığcam müzakirə aparılır. Müzakirə nəticəsində yeni mövzu ilə əlaqə yaradılaraq tədqiqat sualı müəyyənləşdirilir: *Əhməd Cavadın həyat və yaradıcılıq yolunda hansı məqamlar onu bir şəxsiyyət və sənətkar kimi səciyyələndirir?*

Şairin həyatı haqqında məlumatda şagirdlərin nəzərinə çatdırılır ki, Şəmkir rayonunun Seyfəli kəndi Mehrili tirəsində doğulan Əhməd Cavad kiçik yaşlarından hafizəsi və mütaliyəyə böyük həvəsi ilə seçilmişdir. Şair 1906-cı ildə Gəncə Ruhani Seminariyasına daxil olmuş, buranı bitirdikdən sonra isə müəllimlik fəaliyyəti ilə məşğul olmuşdur. Hələ tələbəlik illərində yazdığı şeirlər onu oxucular arasında istedadlı bir şair kimi tanıtdırmışdır.

Müasirləri Ə.Cavadı mərd, mehriban bir insan, həssas təbiətli bir şair kimi xatırlayırlar. Şair haqqında yazılmış xatirələrdə göstərilir ki, o, olduqca təmkinli və ağır təbiətli bir insan idi. Onun bütün hərəkətlərində – yerləşində, duruşunda bir ağayanaqlıq, nəcabət, şərəfət vardı. Bu səbəbdən ona dərin ehtiramla salam verər, hörmətlə baş əyərdilər.

Dərsdə şairin həyat yolunun müzakirəsi zamanı onun həbs edilmə səbəbləri də aydınlaşdırılır. Qeyd edilir ki, Ə.Cavadın həbsi müstəqil dövlət, azadlıq, milli tərəqqi, türkçülük idealları ilə bağlı olmuşdur. O, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaranması uğrunda fəal mübarizə aparmışdır. Şairin “Yol ver türkün bayrağına”, “Dan ulduzu”, “Azərbaycan! Azərbaycan!”, “Dağlar”, “Gəncəm, hey” kimi məşhur şeirləri məhz bu dövrün məhsulu idi. Ədibin həmin dövrə aid yaradıcılığının zirvəsi isə dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyovla birlikdə yaratdığı “Milli Azərbaycan Marşı” (Azərbaycanın Dövlət Himni) idi. Bu gün də Türkiyədə çox sevilən, “Milli marş” kimi hər yerdə ifa edilən “Çırpınırdı Qara dəniz” şeirində qeyrətli

qardaşlarımızın xalqımızı dar ayaqda qoymamasının, nicat yolu açılmasının doğruduğu sevinc, nikbin ovqat aydın görünməkdədir:

Çırpınırdı Qara dəniz,
Baxıb türkün bayrağına!
“Ah!..” deyərdim, heç ölməzdim,
Düşə bilsəm ayağına!

[2, s.140].

Ə.Cavadın “Qardaş” şeiri çətin günlərini yaşayan Azərbaycan Demokratik Respublikasının Milli Şurasına müraciətlə yazılmışdır. Şair gənc respublikanı fidana bənzədir, onun pöhrələnməsi, qol-qanad atması, dərin qatlara kök salıb möhkəmlənməsi üçün çalışmanın gərəkliliyini vurğulayırdı. Əsər mətin, insan qəlbinə nüfuz edən, onu silkələyən misraları ilə xalqımızın rəhbərlərini, soydaşlarımızı ruhdan düşməməyə, Vətən naminə mübarizəyə səsləyirdi:

Təmiz al alınıdakı tozu, torpağı,
Haqq üçün açdığın əllərinlə sil!
Qalxıb, bir də enməz elin bayrağı,
O sənin, o mənim əlimdədir, bil!

1920-ci il aprel ayında, Azərbaycanın Qırmızı Ordu tərəfindən işğalına qədər Ə.Cavadın “Qoşma” və “Dalğa” adlı iki şeir kitabı nəşr olunur. Bu kitablarda doğma vətənimiz, onun füsunkar təbiəti, xalqımızın arzuları və kədəri öz əksini tapmışdır. Azərbaycan yenidən işğal olunduqdan sonra şair 1922-1937-ci illərdə ardıcıl təqib və işgəncələrə məruz qalmış, üç dəfə həbs olunmuşdur. Bu dövrdə öz vətəmində onun heç bir kitabı nəşr olunmamışdır. Lakin qədərbilən qardaş ölkə Türkiyənin İstanbul şəhərində 1928-ci ildə ədibin “İstiqlal uğrunda” şeirlər kitabı nəşr olunmuşdur. Əhməd Cavad sovet hakimiyyəti illərində ona qarşı yönələn bütün təqiblərə baxmayaraq yaradıcılığını davam etdirmiş, həmçinin müəllim kimi də fəaliyyət göstərmişdir. “Kür”, “Pambıq dastanı”, “Səsli qız” poemaları və “Göy göl” lirik şeiri həmin dövrə aid nümunələrdir.

Stalin repressiyası illərində xalqımızın bir çox ləyaqətli oğulları kimi böyük şair Əhməd Cavada da “xalq düşməni” damğası vurulmuş və həbs olunaraq 1937-ci ilin sonlarında – 45 yaşında qətlə yetirilmişdir. Yazıçı Nurəddin Babayev öz xatirələrində həmin məşum dövrü xatırlayaraq yazır: “1937-ci ilin avqust ayı idi. Məktəbdən qayıdanda gördüm ki, atalığım divar peçini qalayıb, özü də qabağında

əyləşibdir. O, böyrünə yıxdığı kitabları, köhnə qəzet və jurnalları bir-bir peçə tullayır, çathaçatla yanmağını gözləyirdi. Məni görəndə günahkar nəzərlərlə üzümə baxıb dedi: “Bala, hirsənmə, əgər məni tutsalar, bu kitabların hər biri cəzamin bir il artmasına səbəb olacaqdır. Əhməd Cavadın kitabları kimi”.

“1937-ci ilin yazı idi. Azərnəşrin böyründəki küçə ilə enirdim. Küçənin tinində Ə.Cavada rast gəldim. Bu şairi tanıyanlar yaxşı bilirlər ki, o, yalnız mehriban qəlbli, incə rübablı şair deyildi. Eyni zamanda mərd, şəxsiyyətli, qədd-qamətli gözəl bir insan idi. İndi onu görəndə tanımadım. Rəngi bomboz bozarmışdı. Mənə elə gəldi ki, kişinin qədd-qaməti də sınıb, beli bükülübdir. Daima həyat eşqi ilə qaynayan iri, ala gözlərində dərin bir kədər vardı. Salamlaşdıq. O, böyük idi, mənim kefimi soruşmalı idi, “Necəsən, bala?” deməli idi. Ancaq mən özümü elə itirdim ki, “Cavad Mirzə, necəsiniz?” – deyə soruşdum. Dodaqları əsdi:

– Bala, – dedi, – indicə məni Yazıçılar İttifaqından xaric etdilər... bir düşmən kimi” [6, s.203].

Hələ neçə il əvvəl yazdığı “Qaldı” adlı şeirində şair sanki öz gələcək faciəsini əvvəlcədən duymuş, acı taleyini qələmə almışdır:

Bir gül idim, açılmamış dərdilər,
Zəhmətimdən mənə bir tikan qaldı.
Əmək çəkdim, gün keçirdim, gül əkdim,
Əməyimdən mənə bir fidan qaldı.

Dərsdə şairin həyat və yaradıcılıq yolunun müzakirəsi zamanı şagirdlərə “Susmaram!” şeirinin yazılma səbəbi və onun uzun illər gizli saxlanması barədə məlumat verilir: “1936-cı ildə repressiyaların çağlayan vaxtlarında Əhməd Cavad vaxtilə Gəncədə Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda bir yerdə işlədiyi müəllim yoldaşıyla şəhər bağında gəzişirmiş. Söhbət zamanı şair yoldaşına deyir: “İndi sənə bir şeir verəcəyəm, onu oxu, əzbərlə və kağızı cır. Zamanı gələndə üzə çıxar”. Müəllim şairin sözlərinə əməl edir. 1937-ci ildə Əhməd Cavad həbs edilir. Bir müddət sonra 15-20 dəqiqə sürən “məhkəmə”nin hökmü ilə güllələnir... Şairin müəllim yoldaşı uzun bir ömür yaşayır. Şeir də heç kəsə söylənmədən 54 il onun yaddaşında qalır. 1988-ci ildə ölümünə bir az qalmış müəllim oğlunu yanına çağırır və şeiri öz oğluna əzbərlədir. Hələ Sovet İttifaqı dağılmamışdı. Odur ki, ata oğluna şeiri yaddaşında saxlamağı xahiş edir. “Susmaram!” şeiri bu dəfə oğulun hafizəsinə köçür... 90-cı illərdə təhlükənin sovuşduğunu görəndə oğul şeiri ara-sıra məclislərdə səsləndirir. Nəhayət, bir

xeyirxah təşəbbüslə şeir 68 ildən sonra, 2004-cü ildə “Gəncəbasar” qəzetində çap olunur”³. Dərsdə şeirdən bir parça səsləndirilir və müzakirə edilir:

Niyə susum, danışmayım, Türk yurdudur bu torpaq?!
Oğuzların, Elxanların Vətəninə kimdir, bax!

...Süd verərkən doğma anam belə demişdir mənə:
Səni qurban bəsləyirəm Türk yurduna, Vətənə!

Bu dünyada azadlığı şan-şöhrətdən üstün tut!
Alçaqlığı, yaltaqlığı, rəzilliyi sən unut!

Sənin sevgin Vətən olsun! Millət olsun! Mən olum!
Südüm sənə haram olsun, xəyanət etsən, oğlum!

...Mən Türk övladıyam, dərin əqlim, zəkam var!
Nə vaxtacan çiyimizdə gəzəcəkdir yağılar?

Dərsdə Ə.Cavadın yardıcılığının mövzu, ideya-bədii xüsusiyyətlərinin müzakirəsi zamanı qeyd edilir ki, şairin bədii irsində lirika aparıcı yer tutur. Görkəmli şairimiz Hüseyn Cavid öz tələbəsi Əhməd Cavadın istedadını yüksək qiymətləndirmiş, “İqbal” qəzetində çap olunmuş məqaləsində onun öz müəllimi Abdulla Sura həsr etdiyi şeiri bütövlükdə vermişdir:

Ey qardaşlar bir zamanlar elmsizlik dumanı,
Cəhalətin kor pəncəsi qaplamışdır hər yanı...
“Quran” nədir? Anlamadıq,
Vətən nədir? Bilmədik!
Qarşımızda yetimlərin göz yaşını silmədik.
Ağlanacaq bir hal idi, kəndimiz də görürdük,
Dilimizin, dinimizin getməsinə gülürdük...

Göründüyü kimi, gənc olmasına baxmayaraq, hələ o dövrdə Ə.Cavadın yaradıcılığında siyasi lirikaya meyil, fəal vətəndaşlıq mövqeyi özünü qabarıq şəkildə büruzə verirdi.

³ <http://modern.az/az/news/32531/#gsc.tab=0>

Əhməd Cavadın sadə dillə yazılmış zəngin folklor ənənələrimizin təsiri duyulan lirik əsərlərində Azərbaycana, onun nadir təbiətinə həsr olunmuş şeirləri mühüm yer tutur. Vaxtilə dillər əzbəri olan, məclislərdə aşuqlar tərəfindən ifa edilən “Azərbaycan! Azərbaycan!” şeiri bu baxımdan səciyyəvidir. Şeir ədəbiyyatımızda “Azərbaycan” adlı onlarla əsərin yazılmasına səbəb olmuşdur. Onun maraqlı məzmunu, ölməz ideyası şairləri hər zaman özünə cəlb etmiş, onları bu mövzuda əsər yazmağa ruhlandırılmışdır.

Dərsdə ədibin yaradıcılığında mühüm yer tutan “Göy göl” şeirinin müəllimin ifasında nümunəvi ifadəli oxusu səsləndirilir. Əsər üzrə müzakirə zamanı aşağıdakı suallara diqqət yetirilir:

- Şeirin, demək olar ki, bütün bəndlərində Azərbaycan təbiətinin gözəllikləri xatırladılır. Bunun səbəbini necə izah edərsiniz?
- Şeirdə ölkəmizin zəngin təbii sərvəti, bol nemətləri bir-bir sadalanır. Şair bunu hansı məqsədlə edir?
- “Qorxun yoxdur, düşmanın var” misrasına diqqət yetirin. Şairi haqlı saymaq olarmı?
- Əsərdəki başlıca fikir – ideya nədir?

Müzakirə zamanı Ə.Cavad irsinin tədqiqatçısı Əli Saləddinin fikirlərinə münasibət bildirilir: Ə.Cavad “Göy göl” şeirinə görə 1925-ci ildə 5-6 ay həbsdə saxlanılmışdır. Şeiri hətta Moskvada da yoxlamışdılar. Bu müddət ərzində şairin başına çox müsibətlər gətirilmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatında klassik şeir nümunəsi sayılan “Göy göl” öz keyfiyyətlərinə, bədii-estetik xüsusiyyətlərinə görə misilsiz əhəmiyyətə malikdir. O, Azərbaycanın ən gözəl guşəsinin qənirsiz gözəlliyini yüksək poetik incəliklə əks etdirir. Şeirin möhürbəndi şairin beynəlmiləl təbiətindən xəbər verir. O istəyir ki, bu gölün sorağı hər tərəfə – bütün dünyaya yayılsın. Ona görə də ondan bəlkə uzaq ellərə bir sözü, sifarişi olduğunu soruşur? Göygölün üstündən əsən yellər onun çaparları, qərib-qərbət ellərə gedən elçiləridir. Çünki bu zaman Cənubi Azərbaycanla, ümumiyyətlə bütün türk elləri ilə əlaqə kəsilmiş, bu əlaqəyə yasaq qoyulmuşdu. Ə.Cavad baş verən bu hadisələrə dözə bilmirdi. Burada şair Göygölü özünə qarşı qoyur, qəlbində oyanan etiraz motivlərini büruzə verir. Bildirir ki, şöhrəti dünyanı bürüyən, dünyanın bəzəyinə çevrilmiş Göygölün nə günahı var ki, indi belə unudulub. Bax, bu cəhət şairin qəlbini ağradıb göynədir, Göygöl tək qaldığına görə onu narahat edirdi. “Göy gölü” təbiətə aid şeir kimi qələmə verənlər səhv edirlər. Bu, bizim xalqımızın, torpağımızın rəmzi, simvoludur. Biz burada təklənmiş vəziyyətdə qalmışdıq. Bunu hamıdan tez, hamıdan həssaslıqla Ə.Cavad duya bilmiş və onu klassik, ölməz bir şeirlə vəsf etmişdir [6, s.177-178].

Şeirir müzakirəsi zamanı “Qoynunda yer vardır ulduza, aya” misrasındaki mətnaltı mənanın müəyyənləşdirilməsinə, hansı bəndlərdə şairin kədərini, nisgilin his olunduğuna, Göygölün əvvəlki növrəğinin pozulması fikrinə, müəllifin bolşevik hakimiyyəti dövründə təbiətin bu nadir möcüzəsinin xoşbəxt həyatından bəhs etməməsinin səbəbinin aydınlaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilir.

XI sinif ədəbiyyat dərslərində “Səsli qız” poemasının öyrənilməsinə 4 saat vaxt ayrılmışdır:

- Əsərin məzmununun öyrənilməsi – 2 saat
- Poemanın təhlili – 1 saat
- Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş – 1 saat

Poemanın məzmununun mənimsənilməsi üzrə ilk dərstdə əsərin oxusu üzrə iş təşkil edilir. Dərsin *motivasiya* mərhələsində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni səsləndirilir. Motivasiyanın digər variantı yutub vasitəsilə bədii oxu ustasının ifasında (https://www.youtube.com/watch?v=QAgF_7xqmoI) əsərdən bir parçanın dinlənilməsi də ola bilər.

Dərsin gedişi prosesində dərslərdə verilən əsərdən parçaların oxusu üzrə iş təşkil edilir. Şagirdlər kiçik qruplarda birləşərək əsərdə tanış olmayan sözləri seçir, lüğətlərdən istifadə ilə onların mənasını aydınlaşdırır, əsərin janrı haqqında ilkin mülahizələrini irəli sürür, bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirir və poemanın oxunmuş hissələrini ayrı-ayrılıqda adlandırırlar. İkinci dərstdə əsərin məzmununu üzrə iş evdə oxunmuş parçalar üzrə tapşırıqların icrası ilə davam etdirilir:

1. Qaniçən hökmdarın məğlub etdiyi ölkəyə gətirdiyi fəlakətlər əsərdə necə əks olunub?
2. “Əzmişdi insanlığı
Ordusuyla padişah.
...Haqsızlıq oldu qanun,
Yıxıldı xanımınlar” misralarındakı fikirləri necə başa düşürsünüz?
3. İşğal olunmuş ölkədə zalım şahın qarşılınması üçün hansı tədbirlər görüldü?
4. Saranın bağlara müraciətlə oxuduğu mahnıda hansı fikirlər öz əksini tapıb?
5. Sizcə, Saranı şahdan intiqam almağa nə sövq etdi?
6. Aşağıdakı misralarda ifadə olunan fikri necə başa düşürsünüz?
“Azadlıq” eşidincə,
Gülümsəmə belə şad;
Saranın məmləkəti
Köhnə mənada azad”.

Poemanın təhlilinə ayrılan saat ərzində əsərin məzmunu üzrə ev tapşırıqlarının müzakirəsi, obrazlarla bağlı ilkin təəssüratların öyrənilməsi tədqiqat sualının müəyyənləşdirilməsi ilə nəticələnir: *Bu poemanı yazmaqda sənətkarın başlıca niyyəti nə olmuşdur?*

Dərsdə iş vərəqlərindəki sual və tapşırıqlar üzrə tədqiqat aparmaq məqsədilə kiçik qruplar yaradılır.

1. Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirin. Fikrinizi əsaslandırın.
2. Sizcə, şairi bu mövzuda poema yazmağa nə sövq etmişdir?
3. Əsərdəki hökmdar obrazını səciyyələndirin. Fikrinizi əsaslandırın.
4. Saranın xarakteri, əməlləri barədə nə düşünürsünüz?
5. Əsərdə işlədilmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrinin obrazlılığın artırılmasındakı rolunu aydınlaşdırın.
6. Poemada ifadə olunan başlıca fikir nədən ibarətdir?

Müzakirələrdə qeyd edilir ki, “Səsli qız” poeması tarixi keçmişimizə, xalqımızın azadlıq mübarizəsinə həsr olunmuşdur. Əsərin qəhrəmanı Sara öz gözəl və məlahətli səsi ilə oxuduğu mahnıların hamını heyran edir. Lakin vətən təhlükəyə, qonşuluqdakı qəddar hökmdarın hücumuna məruz qalan zaman Sara azadlıq mübarizəsinə çevrilir, öz istedadından vətənin azadlığı naminə istifadə etmək qərarına gəlir. Sara ölkəsini qana bulaşdırmış, günahsız insanları alçaltdır, mənəviyyatını təhqir etmiş Xaqan qarşısında başqaları kimi eyş-işrət mahnısı deyil, matəm mahnısı oxuyur. Xaqanın bədəsinə zəhər töküüb onu layiqli cəzasına çatdıran bu qəhrəman qızın hərəkəti xalqın azadlıq mübarizəsinə başlaması üçün bir işarəyə çevrilir.

Xalqın bir çox igid övladları qanlı döyüşlərdə şəhid olsalar da, vətəni düşməndən azad edib onu azadlığa çıxarırlar. Şair xalqın azadlıq mübarizəsinin önündə gedən Saranın bədii obrazını yaratmaqla insanın azadlıq ruhunun sarsılmazlığını, güclü, amansız düşmənlə mübarizədə vətənin hər bir övladının səfərbər olması ilə qələbə çalmağın mümkünlüyünü yüksək sənətkarlıqla əks etdirmişdir.

Dərsin *ümumiləşdirmə və nəticə* mərhələsində akademik B.Nəbiyevin “Əhməd Cavad” kitabında əks olunan aşağıdakı fikri şagirdlərin diqqətinə çatdırılır: “M.Ə.Rəsulzadə hələ 1922-ci ildə İstanbulda nəşr etdirdiyi “Azərbaycan Cümhuriyyəti” kitabında Ə.Cavadı bir sənətkar kimi yüksək qiymətləndirmiş, onun adını S.Ə.Şirvani, M.Ə.Sabir, H.Cavidlə bir sırada çəkərək göstərmişdir ki,

Azərbaycan oxucusu “Sədini, Tolstoyu və dünyanın digər məşhur ədiblərini anlamaq üçün əvvəlcə bu adıçəkilən öz sənətkarlarının yaradıcılığını öyrənməlidir”.

“Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı” əsərində isə Əhməd Cavadın “Qoşma” kitabını ədəbiyyatımızın klassik nümunələrindən H.Cavidin “Şeyx Sənan”, Hadinin “Eşqi-ilahi”, C.Cabbarlının “Qız qalası” əsərləri ilə eyniləşdirirdi. M.Ə.Rəsulzadənin fikrincə, Azərbaycan xalqı öz tarixinin ən həyəcanlı günlərində milli respublika quruculuğu ilə məşğul ikən “ədəbiyyat bu həyəcana tərcüman olur, milli istiqlal günlərinə yaxınlaşmanın şövq və sevinci içində yaşayır, bütün ümidini böyük həssaslıqla tərənnüm edirdi” [5, s.127-128].

Nəticə / Conclusion

İstiqlal şairi Əhməd Cavadın yaradıcılığında vətənin müqəddəratı üçün cavabdehlik, xalqın istiqlalı ideyası qırmızı xətt kimi keçir. O, mürəkkəb tarixi şərait və ictimai-siyasi hadisələrin burulğanında fəal həyat mövqeyi nümayiş etdirmiş, söz sənətimizin incisi olan əsərlərində milli-mənəvi dəyərləri, istiqlal, türkcülük, dövlətçilik ideallarını tərənnüm etmiş, oxucularını xalq işi uğrunda mübarizəyə səsləmişdir.

Şagirdlər ədəbiyyat dərslərində qüdrətli sənətkarın həyat və yaradıcılığı, parlaq şəxsiyyəti, poetik istedadı, xalqın xoşbəxt gələcəyi naminə məqsədyönlü fəaliyyəti, humanizmi, bədii irsinin mənəvi ideyalar xəzinəsi olması, istiqlal poeziyasının özünəməxsusluğu barədə dolğun bilik əldə edirlər. Şairin həyat və yaradıcılıq yolunun tədrisində interaktiv təlim texnologiyasının tətbiqi, internet şəbəkəsindən, sənətkar haqqında tədqiqat əsərlərindən, xatirələrdən istifadə müsbət nəticə verir. Ədəbiyyat müəllimləri böyük sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu, ayrı-ayrı əsərlərinin təlim materialı kimi öyrədilməsi ilə kifayətlənməməli, şagirdləri şairin latın qrafikası ilə çap edilib məktəb kitabxanalarına hədiyyə edilmiş “Seçilmiş əsərləri”nin sinifdən xaric oxusuna cəlb etməlidirlər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Babayev N. (1988). Babam-nənəm, atam-anam və biz. Bakı, Azərnəşr.
2. Cavad Ə. (2005). Seçilmiş əsərləri. Tərtib edən: Əli Saləddin. Bakı, Şərq-Qərb. 296 s.
3. Həbibbəyli İ., Əliyev S., Həsənov B., Mustafayeva A. (2018). Ədəbiyyat. XI sinif üçün dərslik. Bakı, Bakınəşr. 208 s.
4. Həsənov B., Mustafayeva A., Əliyev S. (2018). Ədəbiyyat. XI sinif. Müəllim üçün metodik vəsait. Bakı, Bakınəşr. 208 s.
5. Nəbiyev B. (2012). Əhməd Cavad. Bakı, Proqres. 130 s.
6. Saləddin Ə. (1992). Əhməd Cavad. Bakı, Gənclik. 325 s.
7. <https://president.az/az/articles/view/55850>
8. https://www.youtube.com/watch?v=QAgF_7xqmoI
9. <http://modern.az/az/news/32531/#gsc.tab=0>